

De bibliotheek van de Theologische Universiteit Kampen 1854-2004

Van domineesboekerij tot wetenschappelijke bibliotheek

door Wiljan Puttenstein

Achter de gevel van Oudestraat 6 bevindt zich de bibliotheek van de Theologische Universiteit Kampen (ThUK). De ThUK is één van de drie erkende predikantsopleidingen van de nieuwe Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Veel Kampenaren zullen het gebouw nog nooit van binnen hebben gezien en niet weten, dat op deze locatie een enorme collectie boeken, brochures, pamfletten, tijdschriften, videobanden en cd-rom's is ondergebracht. Thans bezit de bibliotheek meer dan 100.000 titels. Het aantal banden overschrijdt de 200.000 ruim. De bibliotheek is er echter niet alleen voor de studenten en docenten. Steeds meer mensen van buiten de universiteitsgemeenschap weten de bibliotheek te vinden.¹ Het beschikbaar stellen van de online catalogus via internet najaar 2000 heeft mede geleid tot deze toegenomen belangstelling.²

In onderstaand artikel krijgt u een indruk van 150 jaar theologische boeken verzamelen in Kampen. Beschreven worden de belangrijkste momenten uit de geschiedenis van de bibliotheek en de universiteit waar ze deel van uitmaakt.³ Ook wordt ingegaan op haar gebruikers en het personeel dat haar uitbouwde en koesterde. En vanzelfsprekend wordt een - niet uitputtend! - overzicht gegeven van bijzondere en waardevolle onderdelen van de collectie.

Opbouw

In de allereerste vergadering op 20 en 21 september 1854 van curatoren, de bestuurders van de - toen nog in oprichting zijnde - Theologische School van de Chr. Afscheiden Gereformeerde Kerk, werd voor het eerst gesproken over een bibliotheek. Deze zou moeten worden gevuld door schenkingen van particulieren en 'kerkbesturen'. Geld was er niet voor het aankopen van boeken. Bij de opening van de School op 6 december 1854 werd

het eerste boek ontvangen. Het betrof een Hebreeuwse Bijbel geschonken door ds. Dirk Postma (1818-1890) uit Zwolle. Op 3 mei 1855 besloten de curatoren (de bestuurders namens de Kerk van de School) een docent te belasten met het beheer van de nog povere, maar door schenkingen groeiende, boekerij. Docent Simon van Velzen (1809-1896), die kerkgeschiedenis doceerde en de predikkunde, werd de eerste bibliothecaris. Hij bekleedde deze (neven)functie van 1855 tot 1890.

Van Velzen schreef in januari 1856 in de kerkelijke pers voor het eerst over de bibliotheek.⁴ Hij gaf een lijst van 22 boektitels, het geheel paste toen kennelijk nog op één boekenplank. Om schenkingen aan de bibliotheek te stimuleren beval hij 'de bibliotheek in het gunstig aandenken van een ieder aan, in de hoop dat velen bewogen zullen worden zoodanige werken aan de School af te staan, waarvan het gebruik tot eene degelijke opleiding der toekomstige leeraars kan bevordelijk zijn'. In 1859 schonk een Schotse geestverwant van de 'afgescheidenen', de heer John Henderson uit Glasgow, een groot bedrag, waarvan belangrijke werken van o.a. Luther en Calvijn konden worden aangekocht.

Van Velzen kon niet veel tijd aan de bibliotheek besteden; bovendien was hij ook nog kerkelijk archivaris. Het eigenlijke werk werd aan anderen overgelaten. In de beginperiode kreeg hij met name hulp van student Harm R. Busma (1824-1864), die vanaf 1858 als penningmeester aan de School verbonden was. Na Busma zullen andere studenten geholpen hebben, maar hun namen kennen we niet.

In de jaarlijkse curatorenvergaderingen deed Van Velzen af en toe verslag van door schenking ontvangen boeken; in *De Bazuin* (het officiële orgaan van de Theol. School) komen regelmatig dergelijke lijstjes voor. Dat de bibliotheek niet alleen voor studenten en docenten in een grote behoefte verzag, blijkt uit de *Handelingen* van 1870. In dat jaar werd voor het eerst de mogelijkheid geopperd om aan predikanten, die niet woonachtig zijn in Kampen, boeken uit te lenen. Het college van docenten werd verzocht in voorkomende gevallen hierover te beslissen. Blijkbaar werd van deze mogelijkheid regelmatig gebruik gemaakt, want in 1875 besloten curatoren, dat de kosten van het lenen en eventueel veroorzaakte schade aan boeken voor rekening kwam van de lener. Helaas werden niet alle boeken op tijd ingeleverd. In *De Bazuin* van 18 mei 1877 verzocht Van Velzen nogmaals om boeken die het eigendom zijn van de School zo spoedig mogelijk terug te zenden. Curatoren spraken naar aanleiding van dit bericht in hun vergadering van 15 juli 1877 hun afkeuring uit over het misbruik dat sommigen maak-

ten van de bibliotheek (deze verslagen werden in alle kerkelijke gemeenten gelezen!).

In 1875 werd op verzoek van de zojuist tot docent Oude Testament benoemde ds. Maarten Noordtzij (1840-1915) een bedrag van 100 à 150 gulden per jaar beschikbaar gesteld voor de aanschaf van boeken. Noordtzij vond een apart budget noodzakelijk om als docenten 'op de hoogte van de tijd te blijven', zoals hij dat uitdrukte. Dat er nu meer boeken konden worden aangeschaft, blijkt uit de aanvraag van de bibliothecaris uit 1885 om een financiële bijdrage voor de aankoop van extra boekenkasten en voor uitbreiding van de 'leeskamer', de ruimte waar de boeken stonden.

Pas in 1889 werd, op aandringen van de studenten, door curatoren het budget verhoogd met 250 gulden. Zij spraken van de in vele opzichten gebrekkige toestand van de bibliotheek en verzochten om aanvullingen en verbeteringen. Omdat ook de docenten dit verzoek van studenten van harte ondersteunden, werd het door curatoren ingewilligd.

Catalogus en collectievorming

Het boekenbezit groeide door schenkingen en aankopen gestaag. In 1877 verscheen de eerste gedrukte catalogus bij G.Ph. Zalsman.⁵ Deze bevatte reeds 537 titels. Een (bijzondere) verzameling van ongeveer 260 pamfletten uit de 17de eeuw was hier niet in opgenomen, zodat het totale aantal titels bijna 800 bedroeg.

In 1882 werd Van Velzen opgedragen om literatuur met betrekking tot de Afscheiding van 1834 te gaan verzamelen en aan dat streven in de pers aandacht te besteden. In het lustrumjaar 1889 kreeg hij het verzoek meer bekendheid te geven aan de bibliotheek. In een schrijven van 6 december 1889 in *De Bazuin* moedigde Van Velzen dan ook gemeenteleden aan boeken en gelden aan de bibliotheek te schenken. Als beloning zou de naam van de schenker op het eerste blad van het geschonken of betaalde boek vermeld worden met de tekst 'Bij het zevende lustrum der Theologische School van de Christelijke Gereformeerde Kerk. 6 december 1889, De Bibliothecaris'.⁶

In 1890 vroeg Van Velzen op tachtigjarige leeftijd aan curatoren hem ontheffing te verlenen uit zijn functies van bibliothecaris en archivaris. Vanaf de jaren tachtig was hij bijgestaan door student Freerk G. Petersen (1866-1953), die van 1885-1891 in Kampen studeerde.

De periode 1890-1935

Als opvolger van Van Velzen werd dr. Herman Bavinck (1854-1921) benoemd,

de sinds 1882 aan Kampen verbonden dogmaticus van 'Europese' faam. Ook hij kreeg ondersteuning van anderen bij het dagelijkse werk in de bibliotheek. De studenten Cor Lindeboom (1872-1938) en Bas Wielenga (1873-1949) namen hem veel werk uit handen. Het aantal titels steeg ondertussen tot circa 1700 in 1892. In dat jaar verscheen ook een nieuwe uitgave van de catalogus, ditmaal gedrukt bij J.H. Bos.⁷ In 1894 verscheen een supplement, eveneens bij hem gedrukt.⁸

De relatie tussen de School en de stad Kampen werd in 1894, bij het veertigjarig bestaan van de School duidelijk zichtbaar. De burgerij van Kampen schonk een prachtige, grote boekenkast met bijgevoegd een album met de namen van de gulle gevers.⁹ De kast was gemaakt door meubelmaker E.G. Engelen naar een ontwerp van E.D.J. de Jongh Jr. (1859-1934). De Jongh was naast ambachtelijk tekenaar - hij was leraar bij verschillende vormen van voortgezet onderwijs - ook schrijver. In 1904 schreef hij in opdracht van de Kamper VVV een toeristische gids over Kampen, waarin ook een beschrijving van de Theologische School een plaats kreeg.¹⁰ De Jongh besteedde daarin aan de bibliotheek één zin, die aan duidelijkheid niets te wensen overliet: 'Ze (= de Theologische School) bezit een belangrijke bibliotheek'.¹¹ In 1896 werd 'meneer' Coenraad Mulder (1837-1914) belast met het dagelijks beheer van de bibliotheek. Mulder was sinds 1866 verbonden aan de Theol. School als docent aan de Litteraire afdeling, de voorloper van het Gereformeerd Gymnasium. Hoewel Bavinck formeel bibliothecaris bleef, werd Mulder toch als zodanig aangesproken. In 1900 werd bijna de gehele bibliotheek van ds. F. Lion Cachet (1835-1899) verkregen door schenking van diens dochter Rachel.¹² Deze collectie was geheel gewijd aan de zending, waarin Lion Cachet jaren had gewerkt. Aan prof. Petrus Biesterveld (1862-1908) werd verzocht de catalogisering op zich te nemen. Hij kreeg hierbij o.a. hulp van student Douwe Klazes Wielenga Jr. (1880-1942), later werkzaam als zendeling op Soemba.

Mulder kreeg in 1902 op zijn verzoek eervol ontslag en werd opgevolgd door Willem de Vries Dzn. (1871), die vanaf 1892 aan de School studeerde maar de studie niet zou afmaken. Na het overlijden van Mulder schonk de familie complete jaargangen van *De Bazuin* en *De Heraut* aan de bibliotheek, een kostbaar en nog steeds geraadpleegd bezit.

Bavinck bleef officieel bibliothecaris tot 1902. In dat jaar werd hij, samen met prof. Petrus Biesterveld (1863-1908), benoemd tot hoogleraar aan de Vrije Universiteit. Zij namen driekwart van de studenten mee naar Amsterdam.

Ter toelichting: in 1892 waren de kerken uit de Afscheiding van 1834 samengegaan met de kerken uit de Doleantie van 1886 tot Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN). Al spoedig na dit samengaan werden er pogingen in het werk gesteld de beide theologische opleidingen van deze kerken - 'Kampen' en de Theologische Faculteit van de Vrije Universiteit - te doen fuseren. Deze pogingen mislukten in 1902, met het bekende gevolg. Aan de Doleantie en de VU is de naam van dr. Abraham Kuypers (1837-1920) verbonden. Kuypers en Bavinck gaven lange tijd de theologische toon aan binnen de gereformeerde gezindte; hun boeken vonden in grote getale hun weg naar de bibliotheken.

De periode Bouwman

Bibliothecaris werd in 1903 de kerkhistoricus prof. dr. Harm Bouwman (1863-1933), hij was tot zijn overlijden in functie, dus dertig jaar lang. Tegelijk met hem werd de al eerder genoemde Jan Huibertus Bos (1856-1951)¹³ aangesteld als *amanuensis* van de bibliotheek. Bos had een eigen boekhandel, drukkerij en uitgeverij tegenover de School (op Oudestraat 7). Hij was vanaf 1895 de uitgever van Bavincks vierdelige *Gereformeerde dogmatiek* en ook gaf hij regelmatig de *Handelingen van curatoren* uit. Door het vertrek van genoemde hoogleraren en bijna alle studenten, kwam hij financieel in zwaar weer terecht. De School bood echter enige verlichting door hem aan te stellen als medewerker van Bouwman.

In 1903 bespraken curatoren voor het eerst een concept-instructie voor de bibliothecaris, welke in 1904 definitief werd vastgesteld.¹⁴ De titel zou later worden gewijzigd in: *Instructie voor de amanuensis*.¹⁵ De uitleencijfers waren na het vertrek van zoveel studenten gekelderd. Bos meldde de curatoren, dat in het cursusjaar 1905/1906 130 uitleningen plaatsvonden. In 1906/1907 daalde het aantal uitleningen zelfs tot 125. De jaren daarna steeg met de toename van het aantal studenten ook weer het aantal uitleningen. In het cursusjaar 1909/1910 was het aantal uitleningen 285 en kwamen er bij de bibliotheek ook veel aanvragen binnen van buiten Kampen.

De eerste taak die Bouwman kreeg, was het maken van een nieuwe gedrukte catalogus. Het kostte echter jaren van voorbereiding om deze opdracht te realiseren. Pas in 1911 verscheen bij J.H. Kok een volgende catalogus.¹⁶ Deze bevatte al bijna 5000 titels. Het aantal titels bleef gestaag groeien, zowel door aankoop als door schenking.

Bos kreeg in 1916 eervol ontslag en werd opgevolgd door dr. Wopke Nawijn (1871-1954). Nawijn was leraar klassieke talen en tevens conrector aan het

Een gedeelte van de bibliotheek (1904).

Gereformeerd Gymnasium van Kampen. Met het vertrek van Bos kwam ook de functie van *amanuensis* te vervallen. Nawijn werd benoemd tot conservator. Waarschijnlijk omdat deze benaming meer paste bij een geleerd persoon als Nawijn was.¹⁷ De Groot vermoedde in zijn bijdrage in *Sola Gratia*, dat Nawijn ook veel meer verantwoordelijkheid kreeg, wat de nieuwe functiebenaming rechtvaardigde.¹⁸ Nawijn stond bekend om zijn grote ijver en accuratesse. In 1925 pleitte hij voor een supplement op de gedrukte catalogus van 1911. Dit verzoek werd nog eens versterkt door een schrijven van het studentencorps *Fides Quaerit Intellectum* (FQI), waarin verzocht werd om de catalogus van de bibliotheek in overeenstemming te brengen met de aanwezige boeken. Een aanvulling voorzag dus duidelijk in een behoefte. Dit *Eerste Supplement* verscheen in 1928.¹⁹ Dr. Chr. N. Impeta (1884-1967), sinds 1920 gereformeerd predikant in Kampen, stelde het samen. Vanzelfsprekend maakte hij daarbij gebruik van de vele beschrijvingen van titels, die Nawijn reeds had gemaakt. Een aantal grote schenkingen kreeg in deze aanvulling een plek.

De weduwe van ds. Jan van Andel (1839-1910) schonk omstreeks 1930 niet alleen een grote collectie boeken, maar ook een fraaie boekenkast en een mahoniehouten bureau en zelfs een collectie bijzondere gesteenten. De kast en het bureau sieren nog steeds de kamer van de bibliothecaris, de stenen zijn geschonken aan het geologisch instituut van de Vrije Universiteit. Aparte vermelding in de gedrukte catalogi kregen o.a. de schenkingen van jhr. mr. A.F. de Savornin Lohman (de politieke tegenstander van Kuypers); van mw. Lucie B. van der Hoogt, een Amerikaanse dame die was gehuwd met een van oorsprong Kamper jongen, die de School een verzameling Engelse romans naliet. Maar ook uit de nalatenschappen van de Kamper docenten is vrij veel terug te vinden in de gedrukte catalogi.

In de jaren twintig van de vorige eeuw bedroeg het budget voor de aankoop van boeken 1000 gulden. Daarmee kon aan de wensen van hoogleraren en studenten redelijk worden voldaan.

Ook van buiten de school werden suggesties voor collectievorming gedaan. In 1928 zond het hoofdbestuur van het *Kristlik Frysk Selskip* een verzoek aan curatoren om in de bibliotheek zoveel mogelijk literatuur op te nemen op het gebied van de Friese volks- en letterkunde. Curatoren konden zich daar wel in vinden. Het tweede verzoek van het hoofdbestuur om aan de School een docent aan te stellen om onderwijs te geven in de Friese volks- en letterkunde werd echter niet ingewilligd.²⁰

In 1929 ontving de School ter gelegenheid van het vijfenzeventigjarig bestaan 7000 gulden ten behoeve van het bibliotheekfonds, dit tot grote vreugde van hoogleraren en studenten.

Het aantal uitleningen bedroeg in die jaren bijna 700, waarvan circa 80 buiten Kampen hun diensten bewezen. Nawijn schreef daarom dat oud-studenten hun 'Alma mater' blijkbaar niet vergaten. Vanaf 1932 steeg het aantal aanvragen van buiten Kampen explosief, mede als gevolg van de naderende herdenking in 1934 van de Afscheiding. Verschillende personen waren bezig met het schrijven van herdenkingsboeken, wat leidde tot het versturen van 223 boeken uit de Kamper bibliotheek naar allerlei plaatsen in Nederland. Zelfs uit Amerika, uit Holland (Michigan) kwam een verzoek om literatuur binnen.

In zijn verslag over 1933/1934 verzocht Nawijn tot het drukken van een tweede supplement op de catalogus. Hadden curatoren het jaar daarvoor nog besloten om te wachten met de uitgave, deze keer stemden ze ermee in. In dit supplement kon daardoor de bibliotheek van prof. Lucas Lindeboom (1845-1933) worden opgenomen. Deze collectie, waarin een for-

midabel aantal brochures, was in 1933 na het overlijden van Lindeboom aan de School geschonken. Het tweede supplement verscheen in 1935 bij J.H. Kok en werd samengesteld door dr. W.H. van Zuijlen (1909-1989), waar bij evenals bij het eerste supplement, veel werk door Nawijn was uitgevoerd.²¹

Willem van Zuijlen, een geboren Kampenaar, studeerde van 1925-1931 in Kampen en promoveerde in 1933 in Tübingen (hij was toen 24 jaar!). In 1934 stelde hij de catalogus samen van de grote tentoonstelling over de Afscheiding van 1834, gehouden van 10 tot en met 20 oktober 1934 in Utrecht.²² Grootste bruikleengever was de Theologische School, die vele stukken uit bibliotheek en archief beschikbaar stelde. De herdenking van de Afscheiding legde de bibliotheek geen windeieren. Het Comité tot herdenking van de Afscheiding stelde namelijk een bedrag van 10.000 gulden beschikbaar ten bate van de bibliotheek. Van dit bedrag werd onder andere voor ruim 4000 gulden de *Patrologiae cursus completus* van J.P. Migne aangeschaft. Professor Bouwman, afkomstig uit een afgescheiden familie van het eerste uur en groot kenner van de eigen kerkgeschiedenis, overleed in 1933 en heeft dus de feestelijkheden van 1934 niet meer mogen meemaken. Tot opvolger als bibliothecaris werd prof. dr. S. Greijdanus (1871-1948) voor het studiejaar 1933/1934 tijdelijk benoemd. In 1934 werd hij opgevolgd door de nieuwe hoogleraar kerkgeschiedenis, prof. dr. G.M. den Hartogh (1899-1959). Den Hartogh bleef bibliothecaris tot medio 1936. Nawijn bleef, ondanks de personele wisselingen aan de top, ook in die periode de drijvende kracht in de bibliotheek.²³

Reorganisatie en professionalisering

In 1935 kondigde zich een grote omslag in het beleid rond de bibliotheek aan. In de curatorenvergadering van 1 juli 1935 werd een voorstel van het College van Hoogleraren behandeld om dr. Klaas Jans Cremer (1893-1982) te Zevenhoven de opdracht te geven een systematische catalogus en een trefwoordenregister samen te stellen naar het voorbeeld van de grote universiteitsbibliotheken.²⁴ Voor deze omvangrijke klus werd een periode van drie jaar nodig geacht. Ook kwamen curatoren tot de overtuiging, dat het wenselijk zou zijn op den duur een bibliothecaris te benoemen, die zijn volledige tijd en kracht aan de bibliotheek zou kunnen geven. De sterk toegenomen omvang van de collectie, mede door een groot aantal schenkingen, en het almaar groeiende bibliotheekgebruik brachten hen tot dit besluit. Cremer begon reeds in hetzelfde jaar (1935) aan de hierboven genoemde opdracht.

In de curatorenvergadering van 30 juni 1936 deed Cremer verslag van zijn bevindingen.²⁵ Hij had allereerst verschillende universiteitsbibliotheken, de Koninklijke Bibliotheek en de bibliotheek van het Vredespaleis in Den Haag bezocht om de inrichting en organisatie van deze instellingen te bestuderen. Ten tweede volgde hij privé-lessen in de bibliotheekkunde gegeven door de assistent-conservator van de Utrechtse universiteitsbibliotheek. Cremer gaf in zijn verslag aan dat er méér te verbeteren viel. Ook de controle op uitgeleende boeken moest volgens hem flink aangescherpt worden. In diezelfde curatorenvergadering deed Nawijn als de conservator van de bibliotheek voor de twintigste keer verslag over het reilen en zeilen van de bibliotheek. Het zou zijn laatste keer zijn. De functie van conservator van de bibliotheek werd namelijk opgeheven en aan Nawijn werd eervol ontslag verleend per 1 maart 1937. Tot slot besloten curatoren tot het instellen van de Commissie van Toezicht op de bibliotheek. Zitting in deze commissie hadden de curatoren dr. H. Kaajan (voorzitter) en dr. G. Keizer en prof. dr. G.M. den Hartogh (vanuit de kring van hoogleraren). Dr. Nawijn koos tijdens de Vrijmaking van 1944 de kant van prof. dr. Klaas Schilder (1890-1952). Prof. P. Deddens schreef in zijn bijdrage over de bibliotheek in de jubileumbundel van de vrijgemaakte Theologische Hogeschool in 1954 over de grote ijver en accuratesse, die Nawijn aan de dag legde.²⁶ Nawijn zou samen met Deddens dit hoofdstuk verzorgen, zo staat te lezen in een advertentie die op 23 oktober 1954 in *De Reformatie* verscheen. Ziekte verhinderde hem echter dit te doen. Korte tijd later overleed hij. In datzelfde nummer van *De Reformatie* lezen we in het verslag van de vrijgemaakte curatoren van 11 oktober 1954, dat de hoogleraren H.J. Jager, H.J. Schilder en C. Veenhof de vergadering verlaten om de begrafenis van Nawijn bij te wonen.²⁷

Dr. K.J. Cremer als bibliothecaris

Ondertussen gingen curatoren in gesprek met vertegenwoordigers van de kerkenraad van de Gereformeerde Kerk van Haarlem, van welke gemeente Cremer emeritus was. Het ging daarbij met name om de financiële voorwaarden, waaronder een eventuele benoeming tot bibliothecaris kon plaatsvinden. De besprekingen vorderden gestaag en waren succesvol. In de curatorenvergadering van 29 okt. 1936 werd Cremer benoemd met ingang van 1 januari 1937. Dr. Cremer had een wonderlijke loopbaan.²⁸ Hij studeerde van 1918 tot 1923 theologie in Kampen. Na twee gemeenten te hebben gediend, ging hij in 1927 wegens ziekte met emeritaat. In 1934 promo-

veerde hij aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.²⁹ Na zestien jaar bibliothecaris te zijn geweest, werd hij in 1953 nog een keer predikant en wel in het Gelderse Halle.³⁰

De reorganisatie was nog niet voltooid. De professionalisering van de bibliotheek kreeg verder gestalte in het vaststellen door curatoren van een aantal zogenaamde instructies, zowel voor de *Bibliothecaris* als voor de *Commissie van Toezicht op de Bibliotheek* (19 april 1937).

Ook gebruikers van de bibliotheek kregen te maken met regels. Met ingang

Dr K.J. Cremer.

van 6 juli 1937 traden in werking de reglementen voor het gebruik van de bibliotheek en op het gebruik van de studiezaal. Naar de mening van Cremer hadden Kamper studenten aan de uitleenbalies van andere universiteitsbibliotheken een niet al te gunstige reputatie.³¹ Hij pleitte daarom ook voor instructie van studenten in het bibliotheekgebruik. In zijn verslag over 1949/50 schreef Cremer zelfs, dat in een Handboek der Ethiek een paragraaf over 'Ethische normen voor een boeken-lener' opgenomen zou moeten worden.³² Hij doelde daarbij overigens met name op leners van buiten de stad Kampen.

In 1937 werd tevens de personele inzet voor de bibliotheek definitief vastgesteld. Er zou een ('t liefst theologisch geschoold) assistent-bibliothecaris moeten komen. Verder was de pedel volgens zijn instructie verplicht gemiddeld twaalf uur per week de bibliothecaris te assisteren. De laatste medewerker betrof een zogenaamde loopjongen voor allerlei hand- en spandiensten (tegen zeer geringe vergoedingen). Assistent werd Jan Vermij, kandidaat in de theologie (over hem straks meer).

Cremer stond bekend om zijn uitvoerige verslaglegging. De verslagen, die

hij voorlas op de curatorenvergaderingen, waren bijna te vergelijken met preken. Ze bieden dan ook een gedetailleerde kijk op de ontwikkelingen in de bibliotheek. Zijn eerste verslag besloeg maar liefst zeven pagina's in de *Handelingen van Curatoren*.³³ In dit stuk liet hij zich zeer kritisch uit over de gang van zaken. Hij sprak over de desolate toestand van haast de helft van de bibliotheek en noemde met nadruk de chaos in de uitlening. Hij wees op de onevenwichtigheid in de collectie: van veel boeken zijn dubbele exemplaren aanwezig, terwijl geen exemplaren aanwezig zijn van boeken die eigenlijk in de collectie onmisbaar zijn. De oorzaken waren volgens hem gelegen in het klakkeloos opnemen van schenkingen van particulieren en van bibliotheken van predikanten. Zo was er wel een verzameling van boeken aangelegd, maar geen zorgvuldig opgebouwde bibliotheek. De bibliotheek was dan ook te vergelijken met die van een dominee, zij het van grotere omvang dan van de doorsnee predikant. Cremer stelde, dat verhoging van het budget de enige manier was om in de toekomst de bibliotheek te laten voldoen aan de eisen die gesteld mogen worden aan een wetenschappelijke bibliotheek. Hij gaf om zijn eisen kracht bij te zetten structureel te veel geld uit. Om een voorbeeld te noemen: het bibliotheekbudget voor het studiejaar 1937/1938 was 2000 gulden, terwijl de uitgaven ruim 2800 gulden bedroegen.

Dr. Cremer was creatief in het aanboren van extra inkomsten. In 1941 stuurde hij een bedelbrief van vier pagina's naar twee gefortuneerde broers uit Heerde met het verzoek om 500 gulden voor de aanschaf van een kaartenkast te schenken. In zo'n stalen kaartenkast werden de cataloguskaartjes in boekvorm opgeborgen, de zogenaamde 'Leidsche boekjes'. De broers waren zeer genegen om het bedrag van 500 gulden te schenken, maar wilden wel anoniem blijven. Ook verzochten ze Cremer om hun groeten over te brengen aan prof. dr. K. Schilder (1890-1952). Cremer bedankte hen vervolgens uitvoerig. Hij schreef, dat hij, thuiskomend van een vergadering van de Schoolkring ter gelegenheid van de 70ste verjaardag van prof. Greijdanus, hun brief met grote vreugde had gelezen. Cremer meldde tevens, dat hij toch prof. Schilder van de schenking op de hoogte had gebracht met de woorden: 'Alleen prof. Schilder heb ik bij het overbrengen uwer groeten deelgenoot van het geheim gemaakt. Wij zeggen elkaar wel eens meer iets. Van hem weet ik ook het een en ander. En bovendien, u kent ook wel zijn combinatie- en deductievermogen'. Met andere woorden: Schilder was er toch wel achtergekomen.

In zijn tweede verslag over de periode 1937/1938 ging Cremer nogmaals in

op de slechte toestand van de bibliotheek.³⁴ Hij constateerde dat boeken spoorloos verdwenen waren, op de verkeerde plaats stonden of een foutieve titelbeschrijving hadden, waardoor het boek onvindbaar was. Spoorloos verdwenen boeken kwamen een enkele keer via een boekhandelaar terug. Soms was het bibliotheekstempel onleesbaar gemaakt of afgeplakt. Cremer sprak terecht van een 'zondigen opzet'. Hij ging ook voortvarend aan de slag met het verwijderen van dubbele exemplaren. Geen overbodige luxe, zo meldde hij: er kwamen maar liefst vijftien kasten leeg! Het structurele ruimtegebrek was voor even verdwenen.

De Tweede Wereldoorlog

Op 10 mei 1940 vielen de Duitse troepen Nederland binnen. De hogeschool - in 1939 was de naam van de Theologische School veranderd in Theologische Hogeschool - en de bibliotheek liepen die eerste oorlogsdagen geen schade op. Wel werden de lessen tijdelijk onderbroken. Het archief van de penningmeester, de heer G.Ph. Wielenga, ging evenwel volledig verloren bij het bombardement op Rotterdam.

De eerste oorlogsjaren hadden weinig invloed op het reilen en zeilen van de bibliotheek. Cremer noemde in zijn verslag alleen, dat in de winter van 1941 wegens gebrek aan brandstof de studiezaal een maand langer gesloten moest blijven. In het verslag over 1942/1943 schreef Cremer: 'Het derde oorlogsjaar was, ondanks alles, voor de Bibliotheek toch een gezegend jaar'.³⁵ Hoewel met beperkingen ging het uitlenen van boeken en het beantwoorden van vragen gewoon door. Uit correspondentie uit de oorlogsperiode blijkt dit. Opvallend is dat veel correspondentie gezonden werd naar het huisadres van de bibliothecaris - Cremer woonde in de Fernhoutstraat 20 - en niet naar de bibliotheek aan de Oudestraat. Ter illustratie geef ik een aantal voorbeelden. Op een briefkaart gedateerd 10 nov. 1943 bood iemand zijn verontschuldiging aan voor het niet goed verpakken van teruggestuurde boeken. Deze persoon was door de bibliotheek aangeschreven met de bestraffende mededeling, dat enkele boeken 'zeer onvoldoende verpakt' waren. Op een andere briefkaart afgestempeld op 9 maart 1943 verzocht ds. C. Veenhof (1902-1983) uit Utrecht om de Acta van de synode van 1908 van de Christelijk Gereformeerde Kerk te mogen ontvangen. Vervolgens schreef hij: 'Wat is alles donker donker! Waar loopt dat op uit?' Veenhof doelde hier ongetwijfeld op zowel de oorlogssituatie als de conflictsituatie binnen de Gereformeerde Kerken (waarover later meer). Veenhof zou zich uiteindelijk in 1945 losmaken van de Gereformeerde Kerken en later in dat jaar werd

hij benoemd tot hoogleraar aan de vrijgemaakte Theologische Hogeschool aan de Broederweg.

Vanaf 1944 braken ook voor Hogeschool en bibliotheek roerige tijden aan. Cremer meldde dat hij bijna 'dagelijks' hinder ondervond van 'den ongunst der tijden'. De loopjongen vertrok, waarschijnlijk omdat hij moest onderduiken. Doordat studenten niet meer in Kampen kwamen, was Cremer veel tijd kwijt aan het beantwoorden van schriftelijk ingediende verzoeken om toezending van literatuur. Ook klaagde hij over de slechte toezending van tijdschriften en seriewerken, die wegens 'Kriegswichtige' oorzaken niet meer verschenen. Hij beschreef de moeiten die het kostte om boeken heelhuids terug te krijgen. Boeken, die zoals Cremer opmerkte, zelfs staan in 'appartementen in concentratiekampen'.³⁶

Dat niet alle boeken terugbezorgd werden, blijkt uit een briefkaart, gedateerd 24 sept. 1945 en afkomstig van een inwoner van Slootdorp in de Wieringermeer. Zich terugtrekkende Duitsers hadden op 17 april 1945 door het opblazen van de dijk dit gebied onder water laten lopen. De schrijver maakte melding van de totale verwoesting van zijn huis, waarbij ook het door de bibliotheek teruggevraagde boek 'verongelukt' was.

Cremer maakt verder melding van pogingen van de Duitse bezetters om het schoolgebouw te vorderen. Daarbij zou de gehele bibliotheek dienen te worden ontruimd, omdat de boekenkasten prima als bergplaats konden dienen. Inderdaad ontkwamen Hogeschool en bibliotheek niet aan inkwartiering van Duitse soldaten. Cremer mocht - na onderhandelingen - het boekenmagazijn afsluiten en de boeken van studiezaal en bibliothecariskamer elders opbergen. De rest moest van de Duitsers blijven staan. Echter met behulp van het personeel van uitgeverij Kok werden niet alleen de boeken verplaatst, maar ook schrijfmachines, kaartenkasten en kostbaar meubilair. Alles kreeg een plaats in het gebouw van Kok (toen nog) aan de overzijde, op Oudestraat 5.

Op 17 april 1945 vertrokken de Duitsers overhaast en werd Kampen bevrijd door de Canadezen. Cremer ontdekte tot zijn grote vreugde dat het boekenmagazijn ongeschonden de inkwartiering had doorstaan. Wel was alle papier voor de kaartcatalogi gestolen en ook de telefoon was door de bezetter meegenomen. Cremer werd in de curatorenvergadering van 24 juni 1946 bedankt voor zijn 'energiek ingrijpen en arbeid toen de bezetters beslag op de School en de zalen der boekerij legden, waardoor veel onheil is voorkomen'.³⁷

Het kerkelijke schisma

In de oorlogsjaren vond binnen de GKN een theologisch conflict plaats. Dit spitste zich toe op geschillen over verbond en doop, maar in de loop van de jaren verschoof het naar het terrein van het kerkrecht. Al deze ontwikkelingen zouden uiteindelijk leiden tot de 'Vrijmaking' in 1944 en het ontstaan van de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) en hun Theologische Hogeschool aan de Broederweg. De climax (of het dieptepunt) werd bereikt op 11 aug. 1944, de dag waarop de Kamper professor K. Schilder de *Acte van Vrijmaking of Wederkeer* voorlas in Den Haag. De scheur in de GKN had grote gevolgen voor de hogeschool. De professoren Schilder en Greijdanus (emeritus), de lector dr. R.J. Dam en zo'n 80 studenten verlieten haar en stichtten een eigen Hogeschool in het voormalig hospitiüm voor studenten aan de Broederweg 15 in Kampen.

Aan de op dat moment 90 jaar bestaande Theologische Hogeschool aan de Oudestraat bleven alle curatoren, de hoogleraren J. Ridderbos, G.M. den Hartogh, K. Dijk, J.H. Bavinck en H.N. Ridderbos en 45 studenten. Vanaf die tijd zijn in Kampen twee Theologische Hogescholen - sinds eind 1987 Universiteiten - gevestigd.

De vrijgemaakt gereformeerden hebben nog jaren lang veel moeite gehad met deze gang van zaken, vanuit hun standpunt geheel begrijpelijk: zij beschouwden zich als wettige voortzetting van de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Theologische Hogeschool te Kampen. Prof. Schilder noemde het gebouw aan de Oudestraat 'bezet bezit'.³⁸ Ook sprak hij van het 'door de ontrouwe ex-collega's bezette gebouw aan de Oudestraat'.³⁹ Nog in 1954 schreef de vrijgemaakt gereformeerde prof. P. Deddens: 'Na onze uitwerping kwamen gebouwen en boekerij in handen van hen, aan wie naar goddelijk recht de eigendom niet toekwam.'⁴⁰

Het sprak voor zich, dat tussen beide partijen nauwelijks contacten waren. Een uitzondering hierop vormde een gebeurtenis in de winter van 1946. Door strenge vorst was de waterleiding gesprongen, waardoor een grote hoeveelheid water door de bibliotheek en de studiezaal stroomde. Politie-agent Bruitsman - van vrijgemaakte huize - ontdekte dit rond middernacht en waarschuwde de pedel. De agent bracht vervolgens samen met de pedel vele boeken in veiligheid. Cremer vergeleek hem zelfs met de barmhartige Samaritaan.⁴¹

Was de bibliotheek als onderdeel van de hogeschool betrokken in de kerkstrijd, ook de bibliothecaris koos duidelijk positie. Hoewel hij in zijn bibliotheekverslagen de kerkstrijd nauwelijks noemde, liet hij wel merken hoe

hij over de kwestie dacht. Cremer was namelijk één van de ondertekenaars van een in 1944 opgestelde 'Verklaring van 35 oud-studenten van de Theologische Hogeschool'.⁴² In deze verklaring wilden zij het misverstand uit de weg ruimen als zou iedereen, die van oorsprong uit families van afgescheidenen voortkwam, vrijgemaakt moeten worden. In *De Bazuin* van 15 dec. 1946 ging Cremer nader in op de kerkscheuring.⁴³ De aanleiding was het verschijnen van een boek van dr. E. Smilde uit Edam.⁴⁴ Cremer stelde dat als dit boek vóór de kerkscheuring was verschenen, de vrijmaking voorkomen had kunnen worden als er achter de dogmatische en kerkrechtelijke geschillen maar geen *persoonlijke* kwesties hadden gezeten.

Na de Tweede Wereldoorlog en de vrijmaking of kerkscheuring ging Cremer weer even voortvarend en gedreven te werk als voor de oorlog en bouwde hij gestaag verder aan 'zijn' bibliotheek, tot hij in 1953 beroepen werd tot predikant in het Gelderse Halle. Geconcludeerd kan worden, dat door de reorganisatie die Cremer heeft doorgevoerd de basis is gelegd voor wat de bibliotheek nu is. Een oud-student gaf het volgende getuigenis over hem: 'De bibliothecaris K.J. Cremer, een erudiet, thans vergeten man. Als het moest kon hij ook invallen als docent. Ik heb altijd de indruk gehad dat hij door het College van hoogleraren wat genegeerd werd. Daarboven zat hij, in de bibliotheek, als studenten zochten wij hem vaak op, we hebben veel aan hem gehad.'⁴⁵

Bibliothecaris De Groot en zijn opvolgers

Cremer werd opgevolgd door dr. Douwe Johannes de Groot (1898-1959).⁴⁶ De Groot was een zeer geleerd man, er staan een flink aantal studies op zijn naam. Na het Gereformeerd Gymnasium in Kampen afgelopen te hebben, ging hij theologie studeren aan de Vrije Universiteit. Toch bleef hij verbonden aan Kampen. Als predikant van Woudsend was hij curator van de Theologische Hogeschool namens Friesland-Zuid van 1936-1952. In 1949 was hij één van de drie kandidaten om de vacature, die door het vertrek van prof. Schilder was ontstaan, te vervullen. Dr. A.D.R. Polman (1897-1993), een goede vriend van De Groot, werd toen echter tot hoogleraar dogmatiek benoemd. Het predikantschap was De Groot zwaar gevallen. Hij kreeg steeds meer moeite om voor te gaan in kerkdiensten en de kansel te beklimmen. In 1952 ging hij met vervroegd emeritaat en zo kon hij benoemd worden tot bibliothecaris in Kampen. Deskundig werkte hij mede aan de viering van het honderdjarig jubileum van de Hogeschool in 1954, zo schreef hij enkele bijdragen aan het eerder genoemde gedenkboek *Sola Gratia* dat

in dat jaar verscheen. In 1959 overleed hij aan de gevolgen van leukemie. Na het overlijden in 2003 van zijn enige dochter verkreeg de Universiteit enige boekwerken en documenten alsmede een geschilderd portret van hem ten geschenke.

In 1959 keerde organisatorisch de oude situatie terug en werd (weer) een hoogleraar belast met het beheer van de bibliotheek, ondersteund door de assistent-bibliothecaris en diens hulpen. Van 1959 tot 1970 was bibliothecaris een duobaan. De professoren J.L. Koole (1910-1997) en A.D.R. Polman deelden de functie. Koole was met name belast met de administratieve en financiële taken en Polman hield zich voornamelijk bezig met het aanschafbeleid. Het was nog de tijd dat alles betaald werd 'van de kwartjes en de gulden uit de kollekte', aldus prof. Koole in een aardig artikel in het orgaan van de ThHK.⁴⁷

Door de vacature van bibliothecaris niet meer in te vullen, kwam meer geld vrij voor de aankoop van boeken. De bibliotheekcollectie groeide mede daardoor aanzienlijk. In 1966 bezat de bibliotheek al 38.000 banden en was daarmee de grootste protestantse kerkelijke bibliotheek.⁴⁸

Maar eerst is het hier de plek meer te vertellen over de assistent-bibliothecaris: de eerder genoemde Vermij.

Jan Vermij (1897-1972) werd in 1936 aangesteld als assistent-bibliothecaris. Hij was inderdaad theologisch geschoold: hij had van 1930-1935 in Kampen gestudeerd en hier zijn kandidaats behaald. Hij werd geboren in Gouda en moest op zijn twaalfde gaan werken. In de avonduren haalde hij een diploma voor smid-bankwerker en later voor apothekersassistent. Zo kwam hij in het chemisch laboratorium van de Goudse kaarsenfabriek te werken. Man met doorzettingsvermogen nam hij deel aan het eerste examen voor chemisch analist ooit in Nederland gehouden. Bij Calvé in Delft kreeg hij daardoor een uitstekende positie. Mede onder de indruk van de prediking en de persoon van ds. Klaas Schilder (de latere hoogleraar) kwam bij hem het plan op theologie te gaan studeren; ook werd hij hierin gestimuleerd door dr. Treub, zijn toenmalige directeur, een man van liberale beginzelen(!). Toen Vermij afstudeerde was het de tijd van 'overvloed aan werk en werkkrachten' en was het voor veel theologiestudenten moeilijk (direct) een gemeente te vinden. Cremer kwam toen op het idee Vermij te vragen als assistent. Zo werd (tot 1964) niet de gemeente maar de bibliotheek zijn arbeidsveld. In een In memoriam werd van hem getuigd dat hij 'met trouw en scherpzinnigheid' de bibliotheek 'beheerste' - een van zijn taken was het toezicht op de leeszaal. Maar hij deed meer: hij kwam als kenner telkens

weer met voorstellen voor de aanschaf van nieuwe en oudere boeken. Daarnaast moest hij ook nog (voor het gevoel van velen schandelijk vaak) alle trappen in het gebouw van de hogeschool dagelijks op- en aflopen (het magazijn zat op de zolder van de aula). Intussen studeerde hij verder en legde hij in 1961 nog het doctoraal examen af met een scriptie over de leer van de verzoening. Van de afronding van een proefschrift - een ideaal - is het echter niet gekomen. Na zijn overlijden werd hij op zijn verzoek opgebaard in de aula van de hogeschool. 'Een nederig en oprecht Christen', zegt het aangehaalde herdenkingsartikel.⁴⁹

Over het werk van de pedel(len) voor de bibliotheek en de 'loopjongen' zwijgen wij verder, de laatste, intussen een bejaard man met flambard, verdiende in de jaren zestig nog steeds een rijksdaalder per maand voor zijn loopwerk. Ook hierom diende de tijd te veranderen!

De periode Woltjer

Vermij werd in 1964 opgevolgd door Bastiaan (Bas) Woltjer (1922), eveneens theologisch kandidaat. Woltjer had een achtergrond in de bekende familie van hoogleraren aan de Vrije Universiteit, zelf studeerde hij medicijnen en theologie aan de VU. Uit zijn Indische periode - Wereldoorlog II - kende hij de zendeling en docent dr. H. Bergema, die in 1957 benoemd was als hoogleraar in Kampen voor de missiologie. Op voorspraak van Bergema werd Woltjer benoemd als assistent-bibliothecaris, waarbij werd afgesproken dat hij zich zou inwerken in het bibliotheekvak, wat grondig gebeurde. Studenten, wel beseffend dat de meeste arbeid op zijn schouders lag, spraken hem al vanaf zijn komst in 1964 met de titel bibliothecaris aan.⁵⁰ In 1971 werd de eerste gediplomeerde vrouw, mw. Guusje de Boer-Schreuder, benoemd tot assistent van Woltjer. In 1976 werd een bibliotheekcommissie in het leven geroepen, waar vertegenwoordigers van het wetenschappelijk personeel en van studenten zitting kregen (en nog steeds hebben). Officieel bibliothecaris was toen de kerkhistoricus prof. dr. J. Plomp (1911-1990).

Na het emeritaat van prof. Plomp werd Woltjer in 1979 officieel tot bibliothecaris benoemd. Een nieuw tijdperk van verdergaande professionalisering van de bibliotheek brak hiermee aan. Niet alleen was door de grote instroom van studenten in de jaren zestig en zeventig uitbreiding van het wetenschappelijk personeel noodzakelijk geworden, de hogeschool werd nu gesubsidieerd door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (vanaf 1971), zodat ook een geldstroompje naar de opbouw van de bibliotheek (boeken, huisvesting, personeel) kon worden geleid. Algeheel mana-

ger was in deze periode de heer W.C. Veenendaal (1932), hoofd van het bureau van de hogeschool.

Huisvesting

De bibliotheek is met een kleine onderbreking in de jaren zeventig van de vorige eeuw altijd gehuisvest geweest in de gebouwen aan de Oudestraat. In dit gebouw, waar lange jaren ook het Gereformeerd Gymnasium onderdak vond, was de ruimte voor de boekerij krap bemeten. De klachten waren dan ook talrijk. Uiteindelijk werd de School grondig verbouwd en kreeg ook de bibliotheek een nieuwe en ruime behuizing. Vanaf 1924 zat de bibliotheek boven de Aula (hoek Muntplein/Hofstraat). Deze ruimte, de zgn. aulazolder, is nog steeds in gebruik als magazijn.

In 1972 verhuisde de bibliotheek naar het gebouw Koornmarkt 1 tussen Bovenkerk en Koornmarktspoort. Dit pand was in 1971 door de hogeschool aangekocht. De studiezaal, twee magazijnen en de bibliothecariskamer werden hier ondergebracht. Een gedeelte van de boeken bleef echter in magazijnen aan de Oudestraat. Het onderbrengen van de bibliotheekcollectie op twee verschillende locaties bleek tot problemen te leiden. Eind jaren zeventig werd dan ook besloten om het pand aan de Oudestraat grondig te verbouwen en uit te breiden ten gunste van de bibliotheek. Bestaande collegezalen werden afgebroken en daarvoor in de plaats kwam een magazijnencomplex van vier verdiepingen. Tevens werden twee studiezalen ingericht, waarvan één met naslagwerken en handboeken en één met tijdschriften en bibliografische naslagwerken.

Een speciale ruimte werd ingericht voor het *Semiticum*, waarin literatuur op het terrein van de Semitische talen, de Islam en het Jodendom een plaats kregen. Een kamer voor de bibliothecaris en een ruimte voor het bibliotheekpersoneel completeerden het geheel. Tot slot werd in de hal een balie geplaatst en vonden daar ook de kaartcatalogi een plek. Begin jaren negentig werden de kaartenbakken vervangen door pc's.

Door de gestage groei van de collectie ontstond wederom ruimtegebrek. Jaarlijks groeide de collectie met tussen de 4000 en 5000 boeken en tijdschriften. In 1994 werd in een door de universiteit aangekocht pand aan de Hofstraat de eerste en tweede verdieping ingericht als magazijn. Deze ruimte werd via twee doorgangen verbonden met de bestaande magazijnen en de Aulazolder. Binnen enkele jaren zal ook deze ruimte vol zijn en zal uitbreiding van de magazijnen opnieuw noodzakelijk worden.

De jongste tijd

Bas Woltjer werd in 1986 opgevolgd door Carl van Iperen (1955-1988), die sinds 1980 als medewerker aan de bibliotheek verbonden was. Van Iperen was de eerste niet-theoloog die benoemd werd tot bibliothecaris. Hij had zijn opleiding aan de Bibliotheek- en Documentatie Academie gevolgd en was 'professional' van huis uit. Van Iperen was van mening dat bibliotheekgebruikers op de hoogte dienden te zijn van wat zich achter de schermen van de bibliotheek afspeelt. In een artikel behandelde hij de zogenaamde 'gang van het boek' van bestelling tot uitlening. Bovendien ging hij in op het probleem van verzuring en restauratie van het kostbare boekenbezit.⁵¹ Op 33-jarige leeftijd overleed hij ten gevolge van een ernstige ziekte.

Vanaf midden jaren zeventig bestond het bibliotheekpersoneel in meerderheid uit vrouwen. Nadat 135 jaren de functie van bibliothecaris door mannen was vervuld, werd in 1989 de eerste - en tot nu toe enige - vrouwelijke bibliothecaris, D.M. (Lineke) Klunder-Roepers (1962) benoemd. Onder haar leiding werd de automatisering voortvarend ter hand genomen. Dit leidde onder andere tot het verdwijnen van de kaartcatalogi uit de bibliotheek en de komst van computers, zowel voor het personeel als de gebruikers. Ook werd aansluiting gezocht bij de Nederlandse Centrale Catalogus, waarin het bezit van alle universiteitsbibliotheken en tientallen andere bibliotheken via één catalogus te raadplegen is.

In 1993 werd de functiebenaming bibliothecaris gewijzigd in hoofd van de bibliotheek. Mw. Klunder nam eind 1999 afscheid na het aanvaarden van een andere werkkring - deze overstap werd gemaakt omdat het besluit was genomen dat de Universiteit zou gaan verhuizen naar Amsterdam. Twee andere medewerkers volgden haar. Toen het overplaatsingsbesluit weer werd teruggedraaid, moest de bibliotheekstaf opnieuw worden opgebouwd, alleen mw. Koldijk was nog enkele jaren parttime werkzaam uit de oude ploeg. Hoofd van de bibliotheek werd in 2000 de schrijver van dit artikel, die tot dan toe werkzaam was bij de bibliotheek van het Gelderse Provinciehuis te Arnhem. Twee collega's staan hem terzijde bij het dagelijkse werk.

In 2001 vond een evaluatie plaats van de taken en bevoegdheden van de bibliotheekcommissie. Met ingang van 2002 wordt deze commissie bemenst door vertegenwoordigers uit elk van de vier onderzoeksgroepen en één student namens de studentengeleding en staat onder voorzitterschap van prof. dr. C. Houtman. Het hoofd van de bibliotheek is adviserend lid. Door deze commissie blijft een nauwe band tussen de bibliotheek en

haar belangrijkste gebruikers in stand.

De primaire gebruikers van de bibliotheek zijn uiteraard studenten en docenten van de eigen universiteit. Zonder bibliotheek kunnen studenten niet studeren en scripties schrijven en kunnen docenten geen onderwijs geven en onderzoek doen. De bibliotheek wordt dan ook wel het laboratorium van de geesteswetenschapper genoemd. Echter, net als in het verleden, weten ook anderen het instituut te vinden. Tegenwoordig komt tweederde van de nieuw ingeschreven leners van buiten de universiteitsgemeenschap. Het gaat daarbij om studenten en docenten van andere (theologische) universiteiten en hogescholen, predikanten uit de wijde omgeving van Kampen en andere in theologie en kerkgeschiedenis geïnteresseerde personen. De laatste jaren weten ook middelbare scholieren de weg naar de bibliotheek te vinden. Scholieren van Ichthus College, Almere College en Pieter Zandt zoeken in de bibliotheek naar literatuur voor het maken van werkstukken. Het totaal aantal uitgeleende publicaties schommelt de laatste jaren rond de 10.000 per jaar.

Enkele grepen uit de collectie

De wetenschappelijke collectie vormt de kern van de bibliotheek. Om de collectie op peil te houden, wordt jaarlijks ruim 95.000 euro aan boeken, tijdschriften en cd-rom uitgegeven. De collectie is qua onderwerpsgebieden breed samengesteld. Belangrijkste thema is en blijft theologie. Er wordt op de volgende hoofdgebieden aangeschaft: (protestantse) theologie, bijbelwetenschappen (Oude en Nieuwe Testament, Semitische talen), systematische theologie (dogmatiek, filosofie), praktische theologie, sociologie, ethiek, kerkgeschiedenis, missiologie (zending), godsdienstwetenschappen, oecumene en interreligieuze theologie.

Een aardige beschrijving van de bibliotheekcollectie is te lezen in het artikel 'Hedendaagse theologie en oude Bijbels'.⁵² Daarin lezen we, dat tot na de Tweede Wereldoorlog de gereformeerde theologie alom vertegenwoordigd was. Vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw veranderde dit. De veranderingen in de Gereformeerde Kerken hadden ook zijn weerslag op de Hogeschool en haar bibliotheek. Gezegd kan worden, dat de bibliotheekcollectie een afspiegeling is van de (theologische) ontwikkeling die de kerken vanaf 1834 hebben doorgemaakt. Met name nieuwe ontwikkelingen in de theologie vanaf de jaren zestig komen tot uiting in de collectie. Onderwerpen als bevrijdingstheologie, holistische, marxistische, feministische en zwarte theologie komen aan bod. Maar ook de ethische vragen, of

die van de verhouding tussen de wereldgodsdiensten, New Age en dergelijke. De collectie wil zo een weerspiegeling zijn van belangrijke maatschappelijke gespreksthema's, die sinds de jaren zestig van de vorige eeuw zowel binnen als buiten de kerken aan de orde zijn geweest en veelal nog zijn.

Naast al deze modernere literatuur kan niet onvermeld blijven de collectie oude drukken. Het betreft publicaties die verschenen zijn tot het jaar 1800. De bibliotheek bezit bijna 3500 oude drukken, waarvan er 175 gedrukt zijn vóór 1600. In 1999 is een (voorlopige) *Catalogus van oude drukken* verschenen ter gelegenheid van het afscheid van mw Klunder.

Het Semitisch Instituut

Binnen de bibliotheek neemt het *Semiticum* een bijzondere plaats in. Dit instituut, in 1952 opgericht, was aanvankelijk onderdeel van de Johannes Calvijn Academie, waarbinnen de promoties in Kampen plaatsvonden (vanaf 1995 promoveert iemand aan de Theologische Universiteit). Deze gespecialiseerde, wetenschappelijke collectie geniet faam in binnen- en buitenland. Het herbergt tal van onderwerpsgebieden zoals literatuur op het terrein van de oosterse talen (Hebreeuws, Aramees, Ugaritisch, Akkadisch, Syrisch en Arabisch). Daarnaast ook veel literatuur over de geschiedenis van Palestina en de overige landen in het oude Nabije Oosten. De basis van de bibliotheek legde prof. dr. J.J. Koopmans (1886-1963), de eerste hoogleraar Semitische Talen aan de Academie, door zijn boekenverzameling te schenken.⁵³ Ondanks beperkte financiële middelen groeide het boekenbezit tot circa 3500 titels in 1977. Ook een groot aantal microfiches en -films werden in de collectie ondergebracht. Thans bestaat de collectie uit bijna 7000 titels. In 1975 werd de collectie onder bepaalde voorwaarden van het instituut formeel overgedragen aan de hogeschool. Van 1963-2001 stond het *Semiticum* onder leiding van prof. dr. J.C. de Moor (1935).

Bijzondere verzamelingen

De bibliotheek bezit een grote collectie op het terrein van de kerkgeschiedenis. Allereerst is er een collectie van circa 350 pamfletten, gepubliceerd in de tijd van de synode van Dordrecht 1618/1619, waar de strijd tussen de remonstranten en contra-remonstranten werd beslecht.⁵⁴ Met name de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken in Nederland is prominent aanwezig. Van de Afscheiding in 1834, de Doleantie in 1886, de Vereniging in 1892, de Vrijmaking in 1944 tot en met de hereniging van de Gerefor-

meerde Kerken in Nederland met de Nederlandse Hervormde Kerk en de Evangelisch-Lutherse Kerk in december 2003 tot de Protestantse Kerk in Nederland is een grote collectie boeken, brochures en tijdschriften voorhanden tot en met het in 2002 opgerichte *Historisch Tijdschrift GKN*, dat de historie wil boekstaven van de bijzondere kerkengroep waaruit de ThUK is voortgekomen. De verzameling over de 'Vrijmaking', de zogenaamde Schisma-collectie is in 1994 te boek gesteld.⁵⁵ Ook de regionale en lokale kerkgeschiedenis krijgt veel aandacht. Boeken, verschenen naar aanleiding van een jubileumviering van een plaatselijke kerk, worden veelvuldig aangeschaft. Het spreekt voor zich dat over de kerkgeschiedenis van Kampen e.o. veel te vinden is in de bibliotheek.

Een tweede onderdeel waarop wij de aandacht willen vestigen is de 'Zendingsbibliotheek'. Al in 1914 werd de collectie van Lion Cachet uitgebreid met belangrijke aanvullingen. Wegens ruimtegebrek werd de verzameling in 1964 tijdelijk in bruikleen gegeven aan het Zendingscentrum van de Gereformeerde Kerken in Baarn.

Protestantse zending en met name zendingsgeschiedenis, bleef echter een speerpunt in het acquisitiebeleid. In de jaren tachtig keerden grote delen van de zendingsbibliotheek terug naar Kampen en ook de bibliotheek van Lion Cachet kwam weer terug.

In 2003 werd de bibliotheek van het Deputaatschap Kerk en Israël van de Gereformeerde Kerken (voorheen Zending onder Joden) in bruikleen ontvangen. Deze laatste collectie biedt niet alleen veel documentatie over de manier waarop getracht werd de Joden te brengen tot het christelijk geloof, maar ook over thema's als antisemitisme, jodenvervolging en het conflict tussen Joden en Arabieren.

Niet onvermeld blijven de verwerving van een collectie *War Poetry*, geschonken door prof. dr. G.Th. Rothuizen (1926-1988). Deze verzameling bevat voor het merendeel gedichten die hun oorsprong vinden in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog.⁵⁶

In 1991 werd de bibliotheek van prof. dr. N.H. Ridderbos (1910-1981), in leven hoogleraar Oude Testament aan de Vrije Universiteit, overgedragen aan de universiteit.⁵⁷ Hij studeerde theologie in Kampen, waar zijn vader hoogleraar was. Zijn broer prof. dr. H.N. Ridderbos (1909) was eveneens hoogleraar in Kampen.

In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw studeerden verschillende Zuid-Afrikanen in Kampen. De bekende dominee Allan Boesak promoveerde hier in 1976. De strijd tegen de apartheid kreeg ook veel steun van

de Kamper Hogeschool.⁵⁸ Landelijk was de kerkelijke werkgroep Kairos te Utrecht ruim dertig jaar actief tegen de apartheidspolitiek van de blanke regering. *Kairos* werd in 2002 opgeheven en het gedeelte van haar boeken- en tijdschriftencollectie over theologie en religie van Zuid-Afrika heeft een plaats gekregen in de bibliotheek aan de Oudestraat.⁵⁹ Voor wie zich wil verdiepen in de geschiedenis van apartheid en zwarte theologie is deze verzameling een onmisbare bron.

Specifieke voorbeelden

Op 5 december 1909 ontving het Studentencorps *Fides Quaerit Intellectum* van ds. G. Wisse (1873-1957) het door hem geschreven boek *De moderne theosophie*, uitgegeven door J.H. Kok. Hij schonk dit boek ter gelegenheid van zijn intrede als dienaar van het Woord in de Gereformeerde Kerk van Kampen. Wisse bleef drie jaar in Kampen en ging in 1920 over naar de Christelijke Gereformeerde Kerken. In 1928 werd hij hoogleraar aan de Theologische School te Apeldoorn. Dat dit boek niet altijd keurig in de kast heeft gestaan, bewijst een notitie voorin. Daarin staat te lezen: 'dit boek werd in Nov. 1944 meegenomen uit de Theol. Hoogeschool te Kampen om te lezen in Duitse gevangenschap'. Schrijver van deze notitie had niet de bedoeling om het boek te stelen en zond het met dank retour.

Een tweede voorbeeld betreft een schenking van mevrouw A.M. Bouma-Biesterveld op 6 dec. 1940. Zij schonk het gehele kerkelijke formulierenboek, zoals dat in 1611 was uitgegeven door Richard Schilder in Middelburg.⁶⁰ Deze uitgave werd als standaard editie gebruikt op de Synode van Dordrecht 1618/1619. Bijzonder was dat dit boek kwam uit de bibliotheek van haar vader prof. P. Biesterveld, hoogleraar in Kampen van 1894 tot 1902. Een tweede bijzonderheid was de reden voor deze gift. Mevrouw Bouma schonk dit boek 'Uit dankbaarheid voor de invrijheidstelling van Prof. Dr. K. Schilder', zoals ze voorin schreef.

Tot slot

In 2002 werd via een antiquariaat de eerste druk aangeschaft van het *Woordenboek van de geschiedenis der christelijke kerk door den schrijver der Tabel van de geschiedenis der christelijke kerk*. Dit woordenboek is in Kampen uitgegeven in 1856 door K. van Hulst. De schrijver is Peter Duijs. De tweede druk uit 1860 uitgegeven door S. van Velzen jr. te Kampen is al sinds de jaren zestig van de negentiende eeuw aanwezig.⁶¹ Toch is de aanschaf van de eerste druk van belang, omdat het boek vrij zeldzaam is. Leuk detail is dat

onder het lemma 'Afgescheidenen', die overigens worden aangeduid als 'christelijke separatisten' met als woordvoerder 'de Kok' - bedoeld wordt Hendrik de Cock -, de slotzin luidt: 'In 1854 is te Kampen eene theologische school door hen geopend'. Zeer waarschijnlijk is dit de eerste vermelding van de universiteit in een naslagwerk!

Tot slot nog een enkele opmerking over de verhouding tussen de beide theologische bibliotheken in de stad Kampen. Hoe is de situatie veranderd! Studenten en docenten van beide universiteiten maken veelvuldig gebruik van elkaars bibliotheken. Dat gebeurt overigens al tientallen jaren. Daarnaast werken beide bibliotheken intensief samen bij de aanschaf van nieuwe boeken. Deze samenwerking is gestart midden jaren negentig van de vorige eeuw. Daarvoor was er wel veel informeel contact, onder andere over bibliotheekautomatisering. In 1994 gaven de besturen van beide universiteiten toestemming om vormen van samenwerking te onderzoeken. Afsproken werd het uitleenbeleid en het aanschafbeleid van boeken en tijdschriften op elkaar af te stemmen. Door de onzekerheid over het al of niet in Kampen blijven van de ThUK - De universiteit zou naar Amsterdam verhuizen - werd de samenwerking in 1998 echter weer opgezegd. Na het synodebesluit eind 1999 om de ThUK te behouden als predikantsopleiding van de Samen-op-Weg-kerken (nu Protestantse Kerk in Nederland) is de samenwerking opnieuw opgestart.⁶²

Wie nieuwsgierig is geworden naar de omvangrijke boekencollectie kan allereerst vanuit de eigen woning via de website van de universiteit een eerste indruk krijgen van de bibliotheek en haar collectie. Laat dat dan een opstapje zijn voor een persoonlijke kennismaking met universiteitsgebouw en bibliotheek.⁶³ Het gebouw aan de Oudestraat is vrij toegankelijk en het lidmaatschap van de bibliotheek is kosteloos. U bent van harte welkom.

Noten:

- 1 'Meer mensen van buiten ThUK lenen boeken bij universiteitsbibliotheek: internet speelt grote rol bij grotere belangstelling', in: *Nieuw Kamper Dagblad*, 9 juli 2001.
- 2 via www.thuk.nl of www.theologischeuniversiteitkampen.nl
- 3 Zie ook: D.J. de Groot, 'De bibliotheek', in: *Sola Gratia 1854-1954*, Kampen 1954, 302-317. Ook over de bibliotheek in *Sola Gratia* op 183-187 door J.D. Boerkoel. W. de Graaf beschrijft de bibliotheek in zijn boek *Een monument der Afscheiding: de theologische hogeschool van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1854-1954*, Kampen 1954, 324-325, 338-339.
- 4 *De Bazuin*, 3de jrg, nr. 11 (11 jan. 1856). Ook gepubliceerd in: *De Stem*, 6de jrg, nr. 244 (21

- jan. 1856).
- 5 *Catalogus der bibliotheek van de Theologische School der Christelijke Gereformeerde Kerk*, Kampen 1877. Over de firma Zalsman: Jaap van Gelderen, 'De firma Zalsman te Kampen. Een korte geschiedenis', in: *Kamper Almanak 2003*, Kampen 2003, 24-36.
 - 6 *De Bazuin*, 37ste jrg, nr. 50 (13 dec. 1889).
 - 7 *Catalogus der bibliotheek van de Theologische School der Christelijke Gereformeerde Kerk*, Kampen 1892.
 - 8 *Eerste supplement van den Catalogus van de Bibl. der Theol. School van de Geref. Kerken in Nederland*, Kampen 1894.
 - 9 H. Bouwman, *Onder veilige hoede: de Theologische School te Kampen gedurende de jaren 1854-1924*, Kampen 1924, 80.
 - 10 E.D.J. de Jongh Jr., *Kampen's heden en verleden*, Zwolle 1904.
 - 11 De Jongh, a.w., 26.
 - 12 In 1900 verscheen bij G.Ph. Zalsman een gedrukte catalogus: *Catalogus van de zendingsbibliotheek van Ds. F. Lion Cachet, in eigendom en bruikleen afgestaan aan de Theologische School*, Kampen 1900.
 - 13 Zie over hem: Jaap van Gelderen, *Boekenbos 1883-1983*, Kampen 1983.
 - 14 *Handelingen curatoren*, 64ste vergadering (1904), 32.
 - 15 *Handelingen curatoren*, buitengewone vergadering (11 november 1904), 4.
 - 16 *Catalogus van de bibliotheek der Theologische School van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, Kampen 1911. Jan Hendrikus Kok (1871-1940) had zich in 1894 tegenover de Th. School gevestigd (Oudestraat 13) als boekhandelaar. Hij zou vanaf ongeveer 1907 dé uitgever worden van de gereformeerden.
 - 17 Nawijn was in 1907 gepromoveerd aan de Universiteit van Amsterdam. Een aardig beeld van hem als leraar geeft D. Woudstra, 'Memorabilia', in: *ThHK*, 7-3 (okt. 1971), 63-66 (met foto).
 - 18 D.J. de Groot, 'De bibliotheek', in: *Sola Gratia*, Kampen 1954, 311.
 - 19 *Eerste supplement*, Kampen 1928.
 - 20 *Handelingen curatoren*, 88ste vergadering (1928), 9-10.
 - 21 *Catalogus van de bibliotheek der Theologische School van de Gereformeerde Kerken in Nederland: tweede supplement*, Kampen 1935. Een In memoriam W.H. van Zuijlen in: *Jaarboek GKN 1990*, 506-07 (G.W. Rijkssen).
 - 22 *Catalogus van de tentoonstelling met betrekking tot de 'Afscheiding van 1834'*, Kampen 1934.
 - 23 Een overzicht van bibliothecarissen en medewerkers is te vinden in: J. van Gelderen en F. Rozemond, *Gegevens betreffende de Theologische Universiteit Kampen 1854-1994*, Kampen 1994, 27. Overigens ontbreekt in de lijst prof. dr. S. Greijdanus, bibliothecaris van 1933-1934.
 - 24 *Handelingen curatoren*, 95ste vergadering (1935), 9.

- 25 *Handelingen curatoren*, 96ste vergadering (1936), 21-24.
- 26 P. Deddens, 'De bibliotheek', in: *Tot de prediking van het Woord des geloofs*, Kampen 1954, 150.
- 27 *De Reformatie*, jrg 30, nr 4, 23 oct. 1954, 32.
- 28 Zie het In memoriam door H.N. Ridderbos in: *Jaarboek GKN 1983*, 547-548.
- 29 De titel van zijn proefschrift luidde: *De Duitse godsdienstpsychologie*, Delft 1934.
- 30 In Halle schreef Cremer: 'Het Gereformeerde geloofstype', in: *Gelderland: officiële propaganda-uitgave met medewerking van het Provinciaal Bestuur van Gelderland, V.V.V.'s en tal van andere autoriteiten en instanties* (Amsterdam 1954) 195-199. Deze publicatie verscheen ter gelegenheid van de opening van het nieuwe provinciehuis in Arnhem.
- 31 *Handelingen curatoren*, 98ste vergadering (1938), 26.
- 32 *Handelingen curatoren*, 109de vergadering (1950), 21.
- 33 *Handelingen curatoren*, 97ste vergadering (19 april 1937), 25-32.
- 34 *Handelingen curatoren*, 98ste vergadering (4 juli 1938), 23-30.
- 35 *Handelingen curatoren*, Buitengewone vergadering (5 oct 1943), 19.
- 36 'Verslag betreffende de bibliotheek 1943-1944', in: *Handelingen curatoren*, 104de vergadering 7 augustus 1945. Cremer heeft dit verslag niet in een curatorenvergadering voorgelezen.
- 37 *Handelingen curatoren*, 105de vergadering (24 juni 1946), 8.
- 38 K. Schilder, 'Jaaroverzicht 1946', in: *Handboek 1947 ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland (onderhoudende artikel 31 K.O.)*, Goes 1947, 113.
- 39 *Handboek 1947*, 132.
- 40 P. Deddens, a.w., 151.
- 41 *Handelingen curatoren*, 106de vergadering (30 juni 1947), 16.
- 42 Opgenomen in de Schisma-collectie onder de nummers Sch. 46-51 en 194.
- 43 Cremer schreef bijna wekelijks in de Bazuin onder de kop 'Van de Bibliotheek'. Hij besprak nieuwe boeken met name die kosteloos geschonken werden, gaf een overzicht van nieuwe aanwinsten en schreef over het reilen en zeilen in de bibliotheek.
- 44 E. Smilde, *Een eeuw van strijd over verbond en doop*, Kampen 1946.
- 45 Mededeling van ds. B. Jan Aalbers uit Geldrop die van 1947-1953 in Kampen studeerde.
- 46 Zie ook het In memoriam door prof. A.D.R. Polman in: *Jaarboek 1960 GKN*, 491-493.
- 47 Koole schreef een instructief artikel: 'In de bibliotheek', in: *ThHK*, jaar 4, nummer 1-2 (juni 1968), 25-29.
- 48 Zie: H.J.M. Mehring, 'Kerkelijke bibliotheken', in: *Nederlandse Bibliotheekproblemen*, Amsterdam 1967, 71.
- 49 B. Woltjer, 'In memoriam Drs. Jan Vermij', in: *ThHK*, jaar 8 nummer 3 (dec. 1972), 64-65.
- 50 *Almanak Fides Quaerit Intellectum 1964/1965*, 52.
- 51 Carl van Iperen, 'Een kijkje achter de schermen van de bibliotheek', in: *Communiqué*, jrg.

- 3, nr. 3 (1986/87), 21-24.
- 52 Verschenen in: A. Bergsma. *Vakbibliotheken in Nederland en België: een beschrijving van de interessantste gespecialiseerde bibliotheken*, Haarlem 1993, 108-111. Eerder verschenen o.d.t. 'Een bezoek aan... de bibliotheek van de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland (synodaal)', in: *Open* nr. 10 (1992), 342-343.
- 53 Zie ook: J.C. de Moor, 'Het Semitisch Instituut 25 jaar', in: *ThHK*, jrg 13, nr 1 (1977), 3-23.
- 54 Zie voor een overzicht van pamfletten: *Catalogus van oude drukken aanwezig in de Bibliotheek van de Theologische Universiteit Kampen: een eerste, nog ongecontroleerde inventarisatie* (Kampen 1999). Deze catalogus bevat de oude drukken uit de periode 1540-1800. Deze collectie wordt door schenkingen en aankopen nog steeds aangevuld.
- 55 Opgenomen in: J. van Gelderen en R.H. Veldman, *Schisma 1944 in geschriften: bibliografie over de geschillen in de Gereformeerde Kerken in Nederland (1936-1952)*, Kampen 1994.
- 56 M.E.G. de Zeeuw (samenst.), *War Poetry: een collectie*, Kampen 1991.
- 57 F. Rozemond, 'Overdracht bibliotheek en archief Nic.H. Ridderbos', in: *Theologische Universiteit Kampen 27ste jrg*, nr. 2 (1991), 13.
- 58 Van 1981-1988 verscheen binnen de universiteit het blad: *Zuid-Afrika bulletin*. Uitgegeven door het Zuid-Afrika Comité ThHK.
- 59 Ted.L.E. Strop-von Meijenfheldt, 'Een teken van hoop opgeheven: Werkgroep Kairos na dertig jaar weg', in: *Centraal Weekblad*, 16 aug. 2002.
- 60 Signatuur 66, I, 3.
- 61 In de catalogus uit 1872 wordt het boek als nr. 305 vermeld. In het boek staat nog het stempel: Bibliotheek Theologische School C.A.G. (= Christelijke Afscheiden Gereformeerde) Kerk.
- 62 'Bibliotheken Kampen werken samen', in: *Nederlands Dagblad*, 4 juli 2001.
- 63 Openingsdagen: maandag t/m vrijdag van 8.30-17.00 uur (in de periode september-mei op donderdag geopend tot 18.30 uur).